

Máté István:

Szolgálatban Kalotaszegen. Lelkipásztori életstratégiák és életpályák a Kalotaszegi Református Egyházmezejében.

Dissertationes Ethnographicæ Transsylvanicæ. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár 2023, ISBN 978-606-9015-35-3, 218 old.*

Mit jelent ma református lelkésznek lenni Erdélyben?

A lelkész szerepkörei és közösségi elvárások egy erdélyi egyházmezejében

A saját egyházmezejében kutató lelképásztor és szociológus, Máté István *Szolgálatban Kalotaszegen. Lelkipásztori életstratégiák és életpályák a Kalotaszegi Református Egyházmezejében* című könyve nemcsak nagyon aktuális és társadalmi szempontból fontos kutatási kérdéseket vet fel, hanem mindezt rendkívül érdekesítő módon, olvasmányosan, hiteles valóságábrázolást nyújtva teszi. Egyszerre külső és belső nézőpontból mutatja be az erdélyi református lelképásztorok életvilágát, az ezt alakító intézményi, közösségi elvárásokat, a falvak demográfiai csökkenése, lakóinak életmód- és mentalitásváltása közepette jelentkező szerepkihívásokat, a generációs és nemi különbségekből fakadó világnézeti eltéréseket és ezek következményeit: eltérő személyi kiteljesedéseket a lelkészi pályán, és különböző lehetőségeket a közösséggel való kapcsolatok vonatkozásában.

A könyv alapjául szolgáló kutatás 2012 és 2018 között zajlott, és a lelkészek mellett a régió viszonyait jól ismerő személyekkel is készültek úgyneve-

zett „szakértői interjúk”. Elemzéséhez a szerző ezen interjúk mellett kérdőíves kutatást is végzett, ugyanakkor írott forrásokat is felhasznált, például törzskönyvi lapokat, éves jelentéseket és fegyelmelési dokumentációkat.

Az első nagyobb fejezet Kalotaszeg régióját mutatja be releváns szakirodalmi kitekintő alapján. A fejezet tartalmazza az egyházi adminisztrációban

* A könyvismertetés az *Erdélyi Múzeum* 2024/2. számában jelent meg. A másodközlés lehetőségét ezúttal is köszönjük a folyóirat szerkesztőségének.

Kalotaszegi Református Egyházmegyének nevezett egyházszervezeti egységek tartozó közösségek felsorolását, valamint a falvak alapvető demográfiai és felekezeti adatait. Ezt egy olyan elméleti megalapozó rész követi, amelyben a téma szakirodalmi előzményeinek összegzése is megtalálható.

A könyv több kutatási paradigmát is használ a vizsgált kérdések konceptualizálásához, többek között szekularizációs elméleteket, nyilvánosságelméletet, szervezetszociológiai megközelítést, kapcsolatháló-elemzéseket, de a gender studies eredményeiből is merít.

Egy kutatómódszertani részben felvázolja a kutatási kérdéseit és bemutatja az alkalmazott módszertanát. Saját bevallása szerint a kutatás fő kérdése: a lelkészi életpályát meghatározó tényezők, valamint ezek időbeni alakulása, azaz a lelkészi szerepek változása.

A következő nagy fejezetben vallás-szociológiai kitekintést kapunk a vallásosság mai állapotáról. Felvázolja a szekularizációelméleteket és szakirodalmi összehasonlító eseteket mutat be az egyház falusi miliőben való működéséről, valamint beszámol a magyarországi és romániai vallásosság jellemzőiről.

A tulajdonképpeni elemző fejezetek, amelyekben a szerző a gazdag interjúanyagot hasznosítja, az *Általános jellemzők* című egység. Ezek alfejezetei a Kalotaszegen szolgáló lelképásztorok szociokulturális jellemzőivel foglalkoznak: származás, vallási szocializációs előzmények, családi és lakhatási helyzet (Kolozsvár versus az illető közösség,

ahol lelkészi szolgálatot végez), kapcsolatrendszeik (műrokonsági és rokon-sági kapcsolatok).

Az *Elérhető humánerőforrás* című fejezetben a lelkész segítőinek – kis falvak esetében igen parányi csapat – a személyzet/tisztségviselők szerepét ismerteti. A harangozó és kántor mint tisztségviselő személyek mellett gyakran a gondnokra és a lelkész feleségére hárulnak olyan feladatok, amelyeket a lelkész elfoglaltsága, tevékenységének összetettsége mellett nem tud, vagy csak részben tud véghezvinni. A szerző bemutatja a szomszédok szerepét a lelkészcsaládok életében, illetve háztartásuk, kiskertjük gondozásában nyújtott segítségét is. Az ismertetés mikrofókusa ilyenkor sem csak öncélúan leíró, mivel ebben az esetben is árnyaltan képes láttatni, hogy a lelkész milyen helyet töltött be a közösség mikroszövevényében.

Valláskutatói szempontból is rendkívül izgalmas a *Motiváció és karrier* című fejezet. Az interjúk nyomán a szerző az ifjúsági bibliaórák szerepére figyel fel a lelkész pálya iránti érdeklődés kialakulásában, másrészt a vallásos világkép és a vallási élmények kultivációjában. A teológiára való felvétellel kapcsolatos élettörténeti epizódokat, a lelkészi pályára való elhivatottság vallásos értelmezését olvasva azon gondolkodtam el, hogy lehetne-e ezeket a beszámolókat a vallási megtéréseket vizsgáló antropológiai elméletek felől is értelmezni. Különösen érdekes az, ahogyan a szerző kapcsolatot talál az elhivatott-

ság érvényesülése (ő a „küldetéstudat” fogalmat használja) és a szocializmus időszakában lelkészi pályát választó személyek motivációja között.

Az erdélyi faluközösségeknek a lelkészi teendőikkel, a lelkész magatartásával, „szereplésével” kapcsolatos elvárásai (ebbe beletartozik a magánélet, főként a privát tér leszűkülése, amelyre a szerző erre az „üvegfalú parókia” metaforát használja) drasztikusan átrendeződnek, amennyiben lelkésznről van szó. A szerző külön, tabudöntögető fejezetet szán annak bemutatására, hogy a lelkésznről és lelkészfeleségek női volta miként változtatja meg a lelkészi pálya kereteit, valamint a lelkész feleségével támasztott elvárások játéktérét. Ezért a *Lelkésznők és lelkészfeleségek* című rész szerintem a könyv elemzési egységeinek csúcsát képezi. A kvalitatív adatok szókimondó jellege és az erre épülő helytálló, vállalásában bátor analízis reálisan érzékelteti azokat a kihívásokat, főként kulturális, morális jellegű, de teljesítményalapú elvárásokat is, amelyekkel a lelkészfeleségek, de még inkább a lelkésznről szembesülnek.

A *Gazdasági kapcsolatok* című fejezet egy elméleti felvezetővel indul, amelyet a lelkészi szerepkörök átformálódásának, kiegészülésének bemutatása követ. A korszakok, amelyeken belül a lelkészi szerepeket vizsgálja, a következők: „a rendszerváltás előtt”, „közvetlenül a rendszerváltás után”, valamint a rendszerváltás óta eltelt időszak, amelyet a szerző „a harmadik évezred lelkésze” kategóriával jelöl. Ezt követően adatolt

elemzést olvashatunk a papok és a helyi intézményi struktúrák közötti kapcsolatokról és az e viszonyrendszerekben is formálódó új lelkészi szerepkörökről, majd egy rövidebb részben az egyház érdekében végzett közösségi támogatási formák szerepéről értekeznek a *Lokális gazdasági kapcsolatok* című alfejezetben. Ezt a fejezetet *A kemény adatok üzenete* alfejezet zárja, amelyben az egyházmegye működésével kapcsolatos területekre vonatkozó számszerű adatok elemzését olvashatjuk.

Az *egyházi fegyelmezés lehetőségei* című nagy fejezet a történeti antropológia és a néprajzkutatás kedvelt területe, és a fejezet megírásához a szerző sikerrel használja is az ilyen vonatkozású munkákat, és pedig úgy, hogy sikerült „vérfrissítést” vinni ebbe a témakörbe is: aktuális, jól dokumentált esetekkel és analitikus reflexiókkal ragadja meg a társadalmi kontroll helyének és szerepének, színtereinek változását. [Például a templom helyett a parókia lesz az eklézsiakövetés helyszíne, és így a teljes nyilvánosság helyett csupán a presbiterek előtt történik a rítus lezajlása; de a legtöbb esetben el is marad; lásd 111–112. old., ahol Gaál Anikó P.: Eklézsiakövetés Kalotaszegen. In: S. Lackovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében. II.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma, Veszprém–Debrecen 1997, 378-at idézi.] A közösség jól ismert gyakorlati melletti (például pletyka, egyházi kötelességek számontartása, adott esetben számonkérése) érdekes elemzést

olvashatunk a sokszor csak vélt kiprédikálás szerepéről, de az adott esetben a lelkéssel szembeni közösségi és egyházi büntetésekről, illetve fegyelmező gyakorlatokról is.

Az *Eltérő értelmezések* fejezetben a lelkészek korkülönbségéből, eltérő szocializációjából származó szerepeltéréseket és azok megélésének elemzését olvashatjuk.

A könyv utolsó egységében, amely az *Életpályák* címet viseli, az egyházmegye kiemelt tisztségét, az esperesi hivatalt betöltő személy életútját mutatja be, ismertetve az egyházzal, a lelkészek problémáival kapcsolatos gondolatait is. Egy másik „antropológiai közelképben” egy lelkész nő helyzetét mutatja be, felvázolva azokat a kihívásokat, amelyekkel nőként kell szembesülnie lelkészi hivatása gyakorlása közben. A következőben egy kétlakíságot folytató, közösségi lelkészi munkája mellett iskolalelkészi feladatokat is ellátó pap pályáivét, összetett feladatait ismerhetjük meg. Az utolsó pályakép középpontjában egy lelkész házaspár áll a lelkészi munkáról szóló reflexióikkal.

Az *Összegzés* tézisszerűen fogalmazza meg a könyv elemzési egységeinek legfontosabb konzekvenciáit. A szakirodalom felsorolását követően a szerző az általa kidolgozott kérdőívet is közli mellékletként. A könyvet képmelléklet zárja.

A könyvet olvasva különösen megkapó volt számomra a lelkészek magányának a gondja, a hivatással járó érzelmi terhelések jelenlétének felmutatása,

valamint a megkérdozettek megküzdési módjai. A szerző tabuk nélkül tematizálja a foglalkoztatottságból származó kapcsolati terhelést, illetve ezek potenciális nehézségeit is, és mindezek mellett a lelkésznők szinte minden téren jelentkező hátrányát is, akiknek a teljesítményével, megnyilatkozásaival, magatartásával kapcsolatos elvárások nemcsak extra munka- és érzelmi terhelésnek teszik ki őket, hanem a személyi integritásuk megőrzésében, személyiségük és a szerepelvárások közötti egyensúly megtartásában is kihívásokat jelentenek számukra.

Az is különösen érdekfeszítő volt számomra, hogy a közösségéhez tartozó személyekkel milyen dilemmákat okoz a lelkészi szerepkörön kívül eső kapcsolatok fenntartása, vagy ezeknek visszautasítása, amely abból a közösségi elvárásból fakad, hogy a lelkész maradjon semleges, ami a közösség egyes tagjaival való kapcsolatokat illeti, és ilyenképpen pártatlan a közösségen belüli hierarchia, a politikai vagy egyéb magánjellegű érdekkonfliktusokban.

A szociokulturális kontextus akadályából, amelyek egy kalotaszegi lelkész életét megnehezítik, igen sok van: a közösségek egy része kis létszámú, szórványjellegű; a lelkész közösségszervező, egyházi infrastruktúra-fejlesztő törekvéseibe bevonható külső segítség hiánya és esetlegessége, adott esetben pedig ezeknek delegálása a házastársra; a megélhetés gondjai; a szabadidő és magánélet viszonylagossága, a nyilvánosság folyamatos kísérő és a morális ítéletré

mindig kész tekintete; a közösségi kontroll, amelyet a lelkésszel és családtagjaival szemben még akkor is érvényesítenek, ha a közösségre nézve már nem tartják kötelezőnek (mint ahogy ez nem volt másképpen a Kiss Réka által vizsgált esetekben sem (lásd 107. old., ahol a szerző Kiss Réka: *Egyház és közösség a kora újkorban. A Kükölli Református Egyházmegye a 17–18. századi iratainak tükrében*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2011, 192-öt idézi, és ahogyan azt Máté István több helyen is megemlíti könyvében: „Mint a közösség erkölcsi tisztaságának őre, szerepe csupán névleges. Talán neki kell mások helyett is megtartania a közösség szabályait.” 163. old.); adminisztráció, az egyházi földek menedzselésének, adott esetben visszaszerzésének kíméletlen munkája, hogy csak néhányat említsek a könyvben tárgyaltak közül. A könyv ugyanakkor arról győz meg – és erre több lelkész beszámolója is utal –, hogy a lelkészi pálya az egyéni életút szempontjából egzisztenciális és értelemteremtő vállalat.

Máté István könyve a lelkészek és a közösség viszonyát, szerepvállalásait vizsgáló olyan fontos szakirodalmi előzmények mellett, mint a Keszeg Vilmos által kiadott és bevezetővel ellátott *Pa-*

Nyitrai Mózes: Palástban. Lelkészek szörnyében. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2001 (az előszót írta Keszeg Vilmos és Becze Márta), Kiss Réka néprajzkutató és történész előbb már említett történeti munkája és Siba László a magyarországi helyzetről hasonló témakörben írt könyve („*Két világban otthon*.” *Gyakorlati pasztorálteológia. A református lelkészi hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. Post-doctoral thesis, Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2016) sorában a legjobbak közé tartozik. Alaposan dokumentált és számos újszerű megállapítást tartalmazó, monografikus igényű társadalomtudományi munka.

Máté István könyve nemcsak arról szól, hogy a kalotaszegi egyházmegyében tevékenykedő lelkészek és lelkésznők, illetve családjaik milyen kihívásokkal szembesülnek a hivatás naponkénti követelményei közepette, és nemcsak arról, hogy miként válaszoltak a kihívásokra, illetve hogy milyen változatos módon alkalmazkodtak körülményeikhez, hanem rávilágít egy sajátos erdélyi magyar kistáj közösségeinek működésére és belső viszonyaira, vallási szokásaira és viszályaira, koalíciós készségére és elvárásrendszerére, valamint a közösségi formák változására is.

Peti Lehel